

I. WSTĘP

W trosce o dawną i nową sztukę kościelną, która jest wyrazem twórczego i kulturalnego dorobku chrześcijaństwa, idąc po linii zarządzeń Stolicy Apostolskiej, zawartych szczególnie w Instrukcji 'Litterae Circulares' z 11 kwietnia 1971 r. oraz zgodnie z uchwałami Soboru Watykańskiego II i przepisami Kodeksu prawa Kanonicznego, Konferencja Episkopatu Polski ustala następujące normy postępowania w sprawach sztuki kościelnej, które zaczną obowiązywać od dnia 1 kwietnia 1973 roku na terenie całej Polski.

II. ZABYTKI SZTUKI I KULTURY CHRZEŚCIJAŃSKIEJ

Duchowieństwo administrujące obiektami sztuki i kultury kościelnej niech pamięta, że zarządza własnością nie swoją, ale najwyższymi wartościami Bożymi i narodowymi, których całości i nienaruszalności winno strzec z największą troską i odpowiedzialnością przed Bogiem i Narodem.

Stosownie do kanonu 1281 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego nie wolno sprzedawać, darować, zamieniać lub przenosić na inne miejsce obrazów cennych ze względu na kult religijny lub wartość artystyczną bez zezwolenia Stolicy Apostolskiej. Kwalifikacji wartości artystycznej przedmiotów dokonuje komisja.

Przedmioty cenne tzw. 'res preciosae' pozostające w użytku Kościoła nie mogą być sprzedawane bez zgody Stolicy Apostolskiej. W razie kierowania takiego wniosku o sprzedaż Ordynariusze winni dołączyć w tym względzie opinię komisji do spraw sztuki.

Obiekty sztuki i przedmioty kultu znajdujące się w pomieszczeniach kościelnych lub w terenie powinny być zabezpieczone przed kradzieżami. Cenniejsze obiekty, pomieszczenia dzieł sztuki i skarbcie muszą być zaopatrzone w odpowiedni system alarmowy.

Celem zabezpieczenia dzieł sztuki i zabytków kultury przed kradzieżami diecezjalne i zakonne referaty wypracują formy i sposoby ich inwentaryzacji oraz podadzą wzory dokumentacyjne służące sporządzeniu ich ewidencji. Wskazane jest ubezpieczenie ich od wypadków.

Rządcy parafii i kościołów przeprowadzą inwentaryzację przedmiotów kultu i zabytków oraz wyposażenia wnętrza kościołów i kaplic, obiektów kultu wszystkich pomieszczeń sakralnych oraz kapliczek terenu parafii. Spis taki winien zawierać opis obiektów i ich fotografie. Jeden egzemplarz spisu pozostaje u rządcy kościoła lub parafii, drugi zaś będzie przekazany do archiwum referatu do spraw sztuki, albo do muzeum diecezjalnego lub klasztorowego.

Ordynariusz diecezji sam lub przez swoich delegatów przeprowadza wizytację obiektów sztuki i zabytków parafii, oraz kościołów, sprawdza ich stan oraz zgodność z dokumentacją inwentaryzacyjną. Wskazaniem jest, aby wizytacja pasterska była poprzedzona inspekcją przedstawicieli komisji celem przygotowania fachowych wniosków dla Ordynariusza.

Rządca parafii lub kościoła odchodząc z zajmowanego stanowiska przekazuje swemu następcy wszystkie obiekty sztuki i zabytkowe przedmioty wraz z ich inwentarzem, a z aktu tego sporządza się specjalny protokół.

W razie zaginięcia zabytku, albo obiektu sztuki z terenu parafii lub przedmiotu wyposażenia kościelnego rządcą parafii lub kościoła zgłasza natychmiast wypadek odpowiedniemu organowi Milicji obywatelskiej, Kurii Diecezjalnej i konserwatorowi wojewódzkiemu, jeśli chodzi o obiekty zabytkowe, figurujące w ewidencji konserwatorskiej.

W razie potrzeby zabezpieczenia i konserwacji dzieł sztuki oraz zabytków rządcą parafii omawia te sprawy z diecezjalnym referentem do spraw sztuki i ustala odpowiedni tok postępowania konserwatorskiego. Stosownie do kanonu 1280 Kodeksu Prawa Kanonicznego zezwolenia na konserwację i odnowienie obiektów cennych ze względu na zabytkowy charakter, walory artystyczne lub rangę kulturową udziela na piśmie Ordynariusz diecezji, po zasięgnięciu opinii komisji do spraw sztuki, a w razie potrzeby również specjalnych znawców sztuki i konserwatorstwa.

Z toku postępowania konserwatorskiego sporządza się protokół z dokumentacją technologiczną i fotograficzną, którego jeden egzemplarz przekazuje się do Kurii Diecezjalnej, a drugi pozostaje w archiwum rządcy parafii lub kościoła. Podobnie postępuje się przy naprawach, rekonstrukcji i przeróbkach budowli zabytkowych oraz konserwacji dekoracji rzeźbiarskiej i malarskiej wewnątrz kościelnych.

Wszystkie sprawy związane z konserwacją i adaptacjami architektury zabytkowej, konserwacją i odnowieniem jej dekoracji rzeźbiarskiej i malarskiej, wprowadzeniem do niej nowych wyposażzeń plastycznych jak również konserwacją ruchomych dzieł sztuki zabytkowej rządcą parafii albo kościoła uzgadnia z konserwatorem diecezjalnym. W związku z odnową liturgiczną ze względu na specyficzne warunki kultu religijnego w Polsce postanawia się:

Celem dostosowania wnętrza zabytkowego do nowej liturgii nie można przyjmować jednej reguły dla różnych wnętrz. Każda musi być rozpatrywana i rozwiązywana indywidualnie. Każde wnętrze zabytkowe ma własne niepowtarzalne cechy charakterystyczne, które winny być zachowane.

Nowe elementy, meble itp. umieszczane dziś we wnętrzu zabytkowym mogą mieć charakter współczesny i nie powinny być podrabiane pod jakikolwiek styl zabytkowy, z wyjątkiem opartej na dokumentacji rekonstrukcji - powinny być jednak tak zaprojektowane, by w zestawieniu z istniejącymi już elementami tworzyły harmonijną całość. Dotyczy to także różnych napisów i tablic oraz okolicznościowych dekoracji.

Przy realizacji nowych projektów należy przestrzegać następujących wskazań:

Pracę projektowaną należy powierzać dobrym fachowcom.

Konieczna jest harmonijna współpraca inwestora i projektanta, oparta o racjonalny podział kompetencji i wzajemne zaufanie. Praca twórcza nie może być robiona "pod dyktando" jest bowiem głębokim przeżyciem indywidualnym.

Każdy dobry projekt zatwierdzony do realizacji musi być konsekwentnie doprowadzony do końca. Każdy kompromis zmienia projekt na gorsze. Tylko zrealizowanie całej kompozycji może dać dobre wyniki.

Inwestor w żadnym wypadku nie może sam dowolnie przerabiać zatwierdzonego projektu bez autora lub jego następcy.

Każdy projekt musi być zaakceptowany do realizacji przez diecezjalną komisję do spraw sztuki.

Radiofonia, oświetlenie i inne urządzenia techniczne związane z potrzebami nowej liturgii powinny być zainstalowane w sposób dyskretny, by nie kłóciły się z powagą miejsca. Na założenie i utrzymanie instalacji nagłaśniającej wewnątrz kościołów nie jest wymagane żadne pozwolenie władz państwowych.

Ze względu na rozwijający się ruch turystyczny należy:

dążyć do tego, by kościoły mogły być jak najdłużej otwarte w ciągu dnia, przy wejściu do kościoła umieścić informacje o parafii, kościele i jego wyposażeniu oparte na naukowych podstawach oraz napis zabraniający zwiedzania podczas nabożeństw lub ustalający godziny zwiedzania, obiekty ruchome tak umieścić i zabezpieczyć, by uchronić je przed kradzieżami, we wnętrzu kościoła organizować dyskretny nadzór, w razie potrzeby szkolić miejscowych przewodników dla zwiedzających i turystów.

Obiekty wycofane z bezpośredniego kultu lub dekoracji wnętrza kościelnego należy umieścić w osobnych i zabezpieczonych pomieszczeniach jako zaczątek kolekcji parafialnej lub klasztornej, albo oddać do muzeum diecezjalnego.

III. TWORZENIE NOWEJ SZTUKI

Świątynia ma być znakiem obecności Boga wśród ludzi. Plan i bryła kościoła powinny różnić się od architektury mieszkalnej i użytkowej. Zgodnie z powyższą zasadą oraz z odnową liturgiczną i z nową formą twórczości artystycznej i architektonicznej, zmieniły się kryteria estetyczne i sposób oddziaływania na wiernych. W tej sytuacji należy rozwijać nową twórczość dla celów sakralnych ze znajomością zagadnień teoretycznych i praktycznych dotyczących poczucia piękna, z troską i odpowiedzialnością za utrzymanie kontaktu ludu Bożego z Bogiem dzięki współczesnej sztuce.

Lokalizacja nowych kościołów powinna odpowiadać wymogom współczesnej urbanistyki, z uwzględnieniem planów zagospodarowania przestrzennego miasta lub osiedla. Powierzchnia placu pod kościół powinna być dostatecznie obszerna, aby pomieścić również budynki pomocnicze i gospodarcze (mieszkania, kancelaria, salki parafialne itp.). Uwzględniona musi być należyta komunikacja, uzbrojenie i możliwość urządzenia zieleńca wokół kościoła, aby mogła odbywać się tam procesja lub inne nabożeństwo pod gołym niebem.

W obrębie budynku kościelnego należy przewidzieć pomieszczenie dla duszpasterstwa kościelnego, jak sale do nauki religii, czytelnię, salę do projekcji filmów, bibliotekę, archiwum oraz muzea parafialne, kancelarię, urządzenia sanitarne itp. Pomieszczenia te należy wkomponować w ten sposób, aby odpowiadały wymogom stawianym lokalom przeznaczonym na pobyt ludzi. Nie powinny się jednak znajdować nad prezbiterium lub nad główną nawą kościoła.

Pomieszczenia użytkowe kościołów winny być zaopatrzone w niezbędne urządzenia wodno-kanalizacyjne, ogrzewanie - wentylację, klimatyzację oraz energetyczne (siła, światło). Nowe kościoły powinny być projektowane w ten sposób, by mogła w nich odbywać się służba Boża według najnowszych wymogów liturgii, które prowadzą się do następujących:

Zgodność funkcji z liturgią (właściwe rozmieszczenie elementów we wnętrzu).

Rola dominująca ołtarza, w więc właściwe jego eksponowanie, by koncentrował uwagę wiernych. Tło ołtarza nie może rozpraszać uwagi wiernych ani ilością ani agresywnością zastosowanych kompozycji plastycznych. W skazanym jest podkreślenie ołtarza krucyfiksem. Ambonę lub pulpit do głoszenia słowa Bożego, miejsce dla celebransa, asysty, ministrantów, chóru recytującego lub Śpiewającego teksty liturgiczne należy umieścić w ten sposób, aby nabożeństwa mogły odbywać się według wymogów św. liturgii. Koło ołtarza można umieścić również instrument organowy i pulpit dla organisty.

Właściwe umieszczenie i dobre eksponowanie tabernakulum, które powinno znajdować się na osi i powyżej ołtarza.

Miejsca na odbywanie spowiedzi powinny być wkomponowane dyskretnie we wnętrze kościoła, zapewniając niekrępujący i łatwy dostęp dla kapłana i wiernych. Wielkość ich ma być wystarczająca na ustawienie wygodnego konfesjonału.

Jeżeli w nowym wnętrzu ma być zastosowana polichromia powinna mieć ona logiczny i teologicznie poprawny program ikonograficzny. Znaki i symbole chrześcijańskie stosowane we wnętrzach kościelnych powinny być czytelne.

Celem prawidłowego przebiegu prac budowlanych i dekoracyjnych w odniesieniu zarówno do nowych jak i istniejących kościołów, aby uniknąć nieporozumień i daremnych wysiłków, zaleca się rządom kościołów, architektom i plastynom ustalenie wstępnych założeń projektowanych dla postulowanych inwestycji, remontów lub wystroju wnętrza z diecezjalną

komisją do spraw sztuki. Dopiero w następnej kolejności sporządza się projekty wstępne według ogólnie przyjętych zasad fachowych dla danej dyscypliny technicznej lub artystycznej, którą łącznie z opisem i orientacyjnym wykazem kosztów należy składać komisji do akceptacji.

Po zatwierdzeniu przez Ordynariusza można przystąpić do sporządzenia dokumentacji technicznej lub rysunków szczegółowych. Jedna kopia zatwierdzonej przez Ordynariusza dokumentacji powinna być złożona do przechowania w archiwum komisji. Akceptowane projekty przewodniczący komisji przedstawia Kurii Diecezjalnej.

Prace architektoniczne i plastyczne realizuje się ściśle według zatwierdzonych przez Ordynariusza projektów, z tym, że dokumentacja robót budowlanych wymaga zatwierdzenia przez państwowe władze budowlane, a w odniesieniu do zabytków przez władze konserwatorskie. Nad zgodnością prowadzonych prac z ich projektami czuwa diecezjalna komisja do spraw sztuki, która też odbiera protokolarnie wykonanie zleconych prac przez architektów i plastyków. Zakres i sposób powierzania i odbierania robót budowlanych powinny być objęte specjalnymi umowami.

IV ORGANIZACJA OPIEKI NAD SZTUKĄ

Konferencja Episkopatu Polski przejmując tradycję Kościoła katolickiego w Polsce, sprawuje opiekę nad dawną i nową sztuką kościelną, zachęcając do poszukiwań nowych form twórczych.

Konferencja Episkopatu Polski sprawuje ogólny nadzór i opiekę nad dawną i współczesną sztuką sakralną przez komisję Episkopatu do spraw sztuki kościelnej.

Przewodniczącego wymienionej komisji mianuje Konferencja Episkopatu. Członków komisji, na wniosek przewodniczącego, mianuje Konferencja Episkopatu spośród osób duchownych i świeckich, wybitnych znawców sztuki i zabytkoznawstwa, architektów i artystów, plastyków i innych specjalistów.

Komisja Episkopatu do spraw sztuki kościelnej posiada swego sekretarza, który prowadzi biuro z dokumentacją działalności komisji. § 30. Do szczegółowych zadań komisji należy:

- opieka nad zabytkami oraz czuwanie nad rozwojem współczesnej sztuki kościelnej,
- synchronizowanie działalności naukowo-badawczej, zabytkoznawczej lub wydawniczej wyższych uczelni katolickich zajmujących się problematyką sztuki kościelnej,
- utrzymanie kontaktów z państwowymi władzami zajmującymi się ochroną zabytków i współczesną twórczością architektoniczną oraz artystyczną,
- służenie pomocą i konsultacjami w sprawie organizacji oraz funkcjonowanie muzeów i zbiorów sztuki kościelnej,
- postulowanie programów nauczania w Seminariach Duchownych dotyczących sztuki kościelnej i ochrony zabytków,
- organizowanie kursów, konferencji naukowych i szkoleniowych dla duchowieństwa i osób świeckich, reprezentujących diecezje i prowincje zakonne w Polsce,
- proponowanie sposobów dokształcania księży, zakonnic i osób świeckich w zakresie chrześcijańskiej kultury artystycznej,
- tworzenie punktów informacyjnych dla duchowieństwa o pracownikach architektów, artystów, plastyków konserwatorów i innych specjalistów,
- opracowanie wytycznych i norm dla produkcji dewocjonaliów.

Komisja posiada swój regulamin, zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu.

W poszczególnych diecezjach nadrzędną władzę nad sztuką kościelną sprawuje miejscowy

Ordynariusz, który zgodnie z przepisami kościelnymi i ustaleniami Konferencji Episkopatu decyzje swoje opiera na opinii komisji d/s sztuki.

Organem wykonawczym Ordynariusza w zakresie sztuki i ochrony zabytków i ważniejszych zagadnień architektonicznych jest referat do spraw sztuki, na czele którego stoi konserwator diecezjalny, którym powinien być specjalista, dysponujący fachową wiedzą i doświadczeniem w sprawach sztuki. Konserwator diecezjalny jest równocześnie przewodniczącym diecezjalnej komisji do spraw sztuki kościelnej.

Poszczególne diecezje oraz prowincje zakonów i zgromadzeń męskich posiadają diecezjalne lub zakonne komisje do spraw sztuki kościelnej, które w ramach swoich kompetencji sprawują pieczę nad sztuką i kościelnymi zabytkami do nich należącymi.

Członków komisji diecezjalnych lub zakonnych dobiera się podobnie jak w komisji Episkopatu spośród znawców sztuki, architektów, artystów i duchowieństwa parafialnego czy zakonnego.

Do szczegółowych obowiązków komisji diecezjalnych do spraw sztuki kościelnej należy:

- opiniowanie projektów budowy nowych kościołów oraz innych budynków kościelnych,
- opiniowanie projektów przebudowy kościołów oraz przebudowy kościelnych budynków zabytkowych i innych,
- opiniowanie projektów polichromii, przedmiotów kultu oraz wystroju wnętrza kościelnego,
- opiniowanie projektów przeróbek wnętrza kościelnego, konserwacja polichromii, przedmiotów kultu religijnego itp.,
- opiniowanie projektów organów, dzwonów kościelnych, instrumentów muzycznych oraz aparatury technicznej dla celów liturgicznych i dydaktycznych,
- opiniowanie zamierzeń z zakresu instalacji ogrzewania, oświetlania i akustyki,
- opiniowanie organizacji i konserwacji cmentarzy i ich nagrobków oraz kapliczek, krzyży i figur przydrożnych,
- opiniowanie projektów przedmiotów dewocyjnych,
- udzielanie konsultacji rządcom kościołów, architektom i plastynom,
- organizowanie kursów i spotkań dyskusyjnych dla rządców kościołów, architektów i plastynów.

Komisja przeprowadza kontrolę prac budowlanych i artystycznych i ich zgodność z zatwierdzonymi planami oraz dokonuje odbioru przeprowadzonych prac.

Komisja organizuje w terenie opiekę nad sztuką przy pomocy kościelnych komitetów społecznych oraz wyznacza do tych celów księży opiekunów rejonowych lub dekanalnych.

Komisje do spraw sztuki kościelnej prowincji zakonów lub zgromadzeń posiadają uprawnienia komisji diecezjalnych, za wyjątkiem spraw należących z prawa ogólnego lub partykularnego do kompetencji miejscowego Ordynariusza diecezji. W takim wypadku sprawy te załatwia diecezjalna komisja do spraw sztuki kościelnej.

Komisje do spraw sztuki kościelnej działają na podstawie regulaminu u zatwierdzonego przez Ordynariusza.

V. FUNKCJA DUSZPASTERSKA SZTUKI KOŚCIELNEJ

Żyjemy w cywilizacji obrazu i nie powinien Kościół pozbawiać się tak potężnego środka oddziaływania jakimi są sztuki plastyczne, stąd duszpasterze powinni pamiętać, że sztuki plastyczne wypowiadają głębokie treści nauki kościelnej.

Nowoczesna metoda dydaktyczna operująca obrazem i Pomocami wizualnymi, postuluje posługiwanie się reprodukcjami, przeźrocami i filmem przy podawaniu określeń i definicji

religijnych. Do tego rodzaju homiletycznych i katechetycznych celów służy przede wszystkim głęboka treść i uszlachetniające oddziaływanie sztuki.

Pogłębiona znajomość przeszłości Polski i jej kultury oraz rodzimego środowiska przez sztukę, wymaga przywiązanie do religijnych tradycji i pobożności.

Ordynariusze diecezji będą starać się o odpowiednie kształcenie alumnów Seminariów Duchownych i kształcenie księży w zakresie sztuki, także regionalnej, oraz o rozwój kwalifikacji i wiedzy o sztuce przez:

wysyłanie na wyższe studia historii sztuki kapłanów wykazujących specjalne uzdolnienia i zainteresowania sztuką kościelną, tak, by żadna diecezja nie była pozbawiona księży wykształconych w zakresie sztuki i zabytkoznawstwa,

popieranie studiów i prac naukowych z zakresu historii sztuki i zabytkoznawstwa prowadzonych przez kapłanów diecezjalnych,

wprowadzenie do egzaminów proboszczowskich też z zakresu historii sztuki, jej organizacji i zabytkoznawstwa oraz elementarnych wiadomości z zakresu budownictwa i podstaw ustawodawstwa budowlanego,

uwzględnienie tematyki zabytkoznawczej i artystyczno-budowlanej w diecezjalnych i regionalnych konferencjach księży,

zalecenie duszpasterzom studiowania publikacji naukowych i krajoznawczych, traktujących o obiektach sztuki, znajdujących się lub pochodzących z terenu ich parafii.

Duchowieństwo diecezjalne i zakonne będzie ułatwiać sporządzenie dokumentacji, organizowanie prac naukowo-badawczych prowadzonych przez wyższe uczelnie, instytucje naukowe i zabytkoznawcze oraz przez poszczególne osoby. Sposób prowadzenia tego rodzaju zorganizowanych prac ustala rządca kościoła z diecezjalną komisją do spraw sztuki. Rządca kościoła winien otrzymać egzemplarz tego rodzaju prac dokumentacyjnych i fotograficznych, lub tekst rozprawy naukowej traktującej o obiekcie sztuki pozostającym w jego zarządzie. Referaty duszpasterskie i katechetyczne wypracują przy pomocy diecezjalnej komisji do spraw sztuki instrukcje oraz przygotowują materiały z reprodukcjami, przezroczami i filmami o sztuce, zwłaszcza o sztuce i architekturze polskiej, do użytku katechetycznego i popularizacyjnego.

Duszpasterze niech pouczają wiernych i zachęcają do wzmożonej troski o dzieła sztuki, szczególnie miejscowej produkcji ludowej, znajdującej się w domach, na ich realnościach i gruntach. Na terenie parafii można wyznaczyć komitety społeczne lub poszczególne osoby do sprawowania opieki nad miejscowymi zabytkami sztuki i kultury.

Nade wszystko zaś niech duszpasterze i wierni nabierają wewnętrznego przekonania i umiłowania obiektów sztuki i różnego rodzaju zabytków, które pozwolą im znaleźć właściwy sposób ich ochrony i wspomagania nowej twórczości artystycznej dla utrzymania tradycji ojczystej na użytek kultu religijnego i chwały Bożej.